

ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ CORPUS

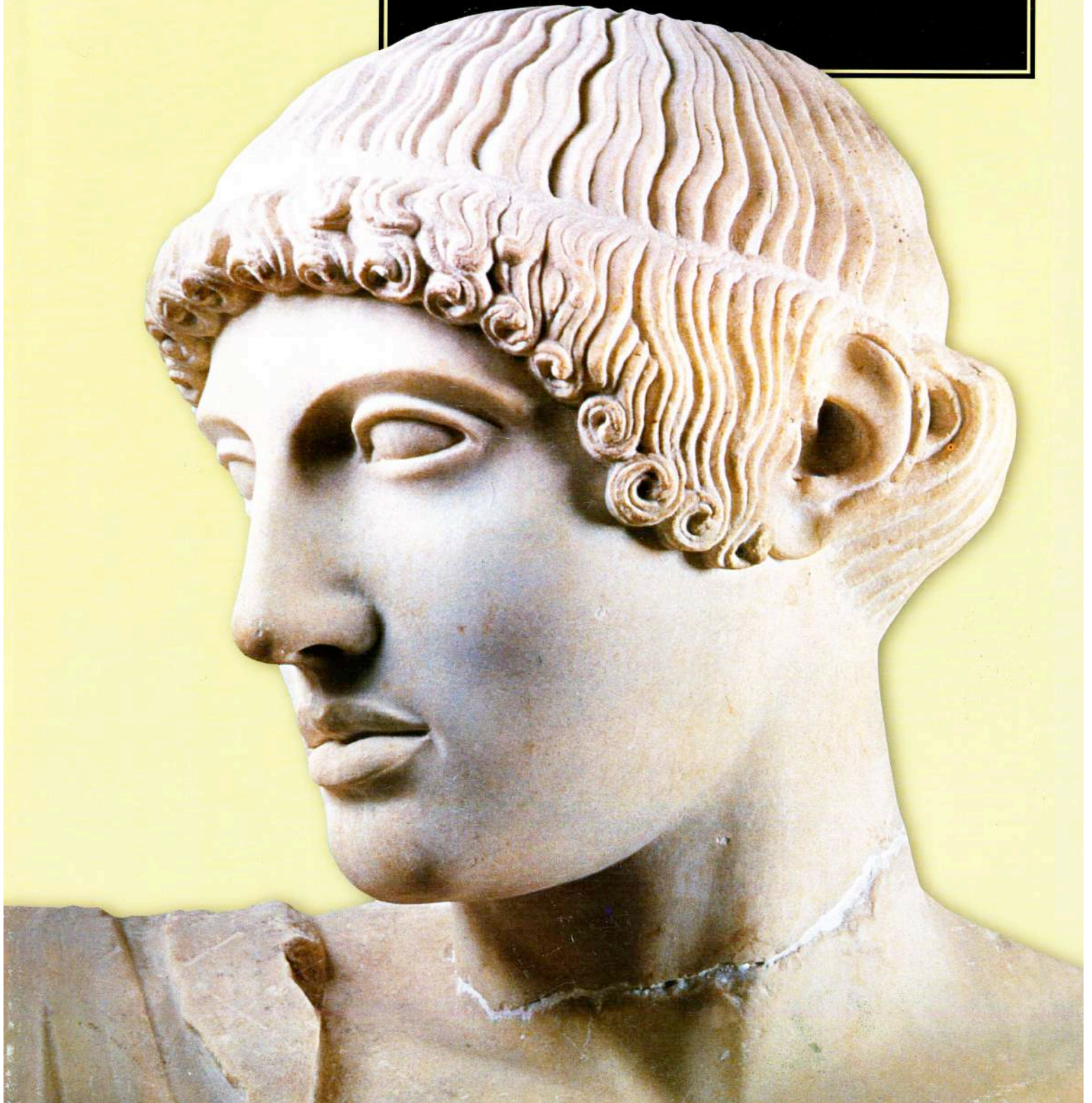
ΣΕΙΡΑ: ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

2

20,00 €

Η Αρχαιολογία στην Ελλάδα

ΟΙ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΕΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΝΑΚΑΛΥΨΕΙΣ ΤΟΥ 20ου ΑΙΩΝΑ
ΚΑΙ ΟΙ ΘΗΣΑΥΡΟΙ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΜΟΥΣΕΙΩΝ

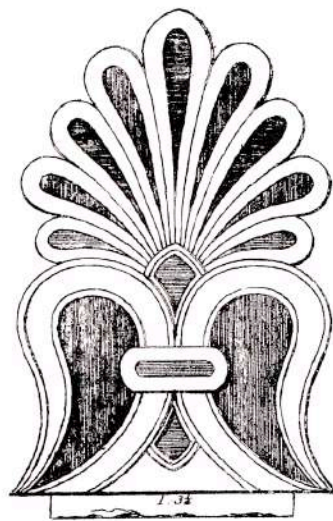

Η Αρχαιολογία στην Ελλάδα

Οι μεγαλύτερες αρχαιολογικές ανακαλύψεις του 20ού αιώνα
και οι θησαυροί των ελληνικών μουσείων

Επιμέλεια Έκδοσης

Δημήτριος Ν. Γαρουφαλής
Δρ Ελένη Κωνσταντινίδη-Συβρίδη
Αρχαιολόγοι

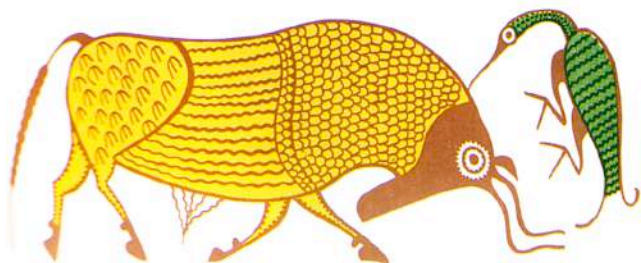

ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ «CORPUS»

Περιεχόμενα

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	6
Δημήτριος Γαρουφαλής - Ελένη Κωνσταντινίδη-Συβρίδη	
ΜΥΚΗΝΕΣ	8
Σπυρίδων Ιαζωβίδης	
Ο ΚΛΑΟΥΣ ΚΙΛΙΑΝ ΚΑΙ ΟΙ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΤΙΡΥΝΘΑ	18
Imma Kilian	
ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗ ΜΕΣΣΗΝΙΑ ΟΙ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ	20
Γεωργία Χατζή-Σπηλιωπούλου	
ΤΟ ΑΝΑΚΤΟΡΟ ΤΟΥ ΝΕΣΤΟΡΟΣ	24
Γιάννος Λάλλος	
ΟΙ ΝΕΩΤΕΡΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ	30
Frederick Cooper	
ΓΡΑΜΜΙΚΗ ΓΡΑΦΗ Β'	32
Emmett Bennett	
ΑΡΧΑΙΑ ΜΕΣΣΗΝΗ	40
Πέτρος Θέμελης	
ΜΟΥΣΕΙΟ ΟΛΥΜΠΙΑΣ	44
Ξένη Αραπογιάννη	
ΓΕΡΜΑΝΙΚΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ	45
Hermann Kienast	
ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗ ΑΧΑΪΑ	48
Θανάσης Παπαδόπουλος	
ΑΞΕΛΑ ΠΕΡΣΩΝ Η ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΟΥ ΣΤΑ ΔΕΝΔΡΑ	55
Berit Wells	
ΑΥΣΤΡΙΑΚΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ	58
Βερόνικα Μητροπούλου-Λεόν	
ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Η ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΟΥ ΣΤΙΣ ΜΥΚΗΝΕΣ ΚΑΙ ΣΤΗ ΒΡΑΥΡΩΝΑ - ΤΑ ΧΑΛΚΙΝΑ ΑΓΑΛΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΙΑ	61
Michael Wedde	

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΣΤΗΝ ΑΡΚΑΔΙΑ	66
Θεόδωρος Σπυρόπουλος - Γεώργιος Σπυρόπουλος	
ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ	71
James Muhly	
ΑΡΧΑΙΑ ΚΟΡΙΝΘΟΣ ΕΝΑΣ ΑΙΩΝΑΣ ΑΝΑΣΚΑΦΩΝ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ	73
Ελένη Κωνσταντινίδη-Συβρίδη	
ΟΙ ΑΝΑΣΤΗΛΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΣΤΟΝ ΜΥΣΤΡΑ	76
Γεωργία Μαρίνου	
ΒΟΙΩΤΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ	82
Βασίλης Αραβαντινός	
ΤΟ ΜΥΚΗΝΑΪΚΟ ΟΧΥΡΟ ΤΟΥ ΓΛΑ	92
Σπυρίδων Ιαζωβίδης	
ΜΟΥΣΕΙΟ ΔΕΛΦΩΝ Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΝΟΣ ΑΙΩΝΑ	96
Ροζίνα Κολώνια	
ΒΕΛΓΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ	99
Doris Vanhove	
ΤΟ ΥΣΤΕΡΟΜΥΚΗΝΑΪΚΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ ΤΗΣ ΠΕΡΑΤΗΣ ΣΤΗΝ ΑΤΤΙΚΗ	102
Σπυρίδων Ιαζωβίδης	
ΑΡΧΑΙΑ ΑΓΟΡΑ ΑΘΗΝΩΝ	108
Ελένη Κωνσταντινίδη-Συβρίδη	
ΑΝΑΣΤΗΛΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΣΤΗΝ ΑΚΡΟΠΟΛΗ ΑΠΟ ΤΟ 1975 ΕΩΣ ΣΗΜΕΡΑ	110
Μαρία Ιωαννίδου	
ΕΘΝΙΚΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ	116
Μαρία Σάλτα	
Η ΕΚΘΕΣΗ ΑΓΓΕΙΩΝ ΤΗΣ ΣΕΜΝΗΣ ΚΑΡΟΥΖΟΥ	120
Ηώς Ζεφβουδάκη	
ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ	123
Χαράλαμπος Κριτζάς	
ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ	126
Ιωάννης Τουράτσος	
ΒΥΖΑΝΤΙΝΟ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΠΟ ΤΟΝ 19ο ΣΤΟΝ 21ο ΑΙΩΝΑ	131
Δημήτριος Κωνσταντίνος	
ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΠΕΝΑΚΗ	134
Άγγελος Δεληβορριάς	

ΕΦΟΡΕΙΑ ΕΝΔΑΙΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ Κατερίνα Δελλαπόρτα	140	ΝΙΚΟΣ ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΤΟΥ ΕΡΓΟ ΣΤΙΣ ΚΥΚΛΑΔΕΣ ΚΑΙ ΣΤΗ ΣΑΜΟ	219
ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΑΛΑΙΟΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΣΠΗΛΑΙΟΛΟΓΙΑΣ Βιβή Βασιλοπούλου	144	ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΗΝ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗ ΣΥΡΟ Αντουανέττα Καλλέγια	222
ΙΘΑΚΗ Λίτσα Κοντορλή-Παπαδοπούλου	148	ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΥΚΛΑΔΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ Μαρία Τόλη	226
ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗ ΗΠΕΙΡΟΣ Θανάσης Παπαδόπουλος	152	ΚΑΛΟΓΕΡΟΒΡΥΣΗ-ΣΠΗΛΑΙΟ ΚΥΚΛΩΠΑ, ΔΙΜΝΩΝ, ΣΑΡΑΚΗΝΟΥ-ΓΥΑΛΙ-ΦΤΕΛΙΑ ΜΥΚΟΝΟΥ-ΚΥΘΝΟΣ	230
ΝΙΚΟΠΟΛΗ ΤΑ ΡΩΜΑΪΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ Κωνσταντίνος Ζάχος	157	ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ David Blackman	238
ΤΑ ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ Φραγκίσκα Κεφαλλονίτου	161	ΤΟ ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΟ ΕΡΓΟ ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΚΡΗΤΗ Μαρία Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη	244
Η ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ Δημήτριος Γαρουφαλής	165	ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΑΛΕΞΙΟΥ Μαρία Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη	246
Η ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ Ιωάννης Ασλάνης	170	ΟΙ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΟΝ ΚΟΜΜΟ Joseph & Maria Shaw	249
ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗ ΒΟΡΕΙΑ ΕΛΛΑΔΑ (1912-2000) Κατερίνα Ρωμοπούλου	174	ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΛΑΤΩΝ Μεταξία Τσιμποπούλου	252
ΒΕΡΓΙΝΑ (ΑΙΓΕΣ) ΠΑΡΕΛΘΟΝ-ΠΑΡΟΝ-ΜΕΛΛΟΝ Χρυσούλα Σαατσόγλου-Παλιαδέλη	177	ΤΟ ΑΝΑΚΤΟΡΟ ΤΗΣ ΖΑΚΡΟΥ Δημήτριος Γαρουφαλής	255
Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΜΕΡΙΜΝΑ ΓΙΑ ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΟΥ ΜΑΝΟΛΗ ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ Στέλλα Δρούγου	184	ΓΑΛΛΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ Roland Etienne	256
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ Ελένη Τρακοσοπούλου-Σαλακίδου	188	ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ Γεώργιος Κορρές	263
ΟΙ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΤΟΥ ΔΙΟΥ Δημήτριος Παντεριμαλής	192	ΠΑΤΜΟΣ Η ΜΟΝΗ ΚΑΙ Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ Πέτρος Μεχτίδης	268
ΜΟΥΣΕΙΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ Δημήτριος Ναυπάντης	196	ΑΚΡΟΠΟΛΗ ΛΙΝΔΟΥ Tsao Cevoli	269
ΑΥΣΤΡΑΛΙΑΝΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ Αλέξανδρος Καμίτογλου - Σταύρος Πασπαλάς	200	ΙΤΑΛΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ Alberto Benvenuti	270
ΘΕΡΜΗ ΛΕΣΒΟΥ Ελένη Κωνσταντινίδη-Συβρίδη	203	Η ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΑΠΟ ΤΟ 1834 ΕΩΣ ΣΗΜΕΡΑ Φανή Μαλλούχου-Tufano	276
ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΣΤΗ ΘΡΑΚΗ Διαμαντής Τριαντάφυλλος	206	ΤΟ ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΟ ΕΡΓΟ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ Δήμος Χρήστου	280
ΑΚΡΩΤΗΡΙ ΘΗΡΑΣ Σταυρούλα Μασουρίδη	212	ΙΔΡΥΜΑ ΜΕΙΖΟΝΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ Μάντυ Κολιού-Καραμητσάνη	288
		ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ Πάντος Πάντος	290

Πρόλογος

«Κι εγώ προχώρεσα προς τους ανθρώπους που δούλευαν, γυναίκες κι άντρες με τ' αζίνια σε χαντάκια. Ήταν μια πολιτεία παλιά. Τειχιά, δρόμοι και σπίτια ξεχώριζαν σαν πετρωμένοι μινώες κι κλώπων, η ανατομία μιας ξοδεμένης δύναμης κάτω απ' το μάτι του αρχαιολόγου, του ναρχοδότη ή του χειρούργου».

Γιώργος Σεφέρης, Εγκωμη

Η έκδοση αυτού του βιβλίου δεν αποτελεί τόσο, όπως ίσως αφήνεται να διαφανεί από τον τίτλο του, μια ακόμη «θυσία στον βομό» των αρχαιολόγων και του επισημοτικού τους έργου, αλλά περισσότερο μια απόπειρα επικοινωνίας των ιδίων των αρχαιολόγων με το ευρύτερο μη ειδικό αναγνωστικό κοινό: μια επικοινωνία ανάμεσα στους επιστήμονες, που με κατάθεση ψυχής «μαζεύουν τα ψίχουλα της ιστορίας μας», και στον αναγνώστη που έχει την ανάλογη ευαισθησία και το ενδιαφέρον να γνωρίσει και να θαυμάσει το μεγάλο ψιφιδωτό του ελληνικού πολιτισμού. Αν και η Αρχαιολογία είναι μια σχετικά νέα επιστήμη, εντούτοις η ευ-

αισθησία για το παρελθόν, εκφρασμένη ήδη από τους αρχαίους Έλληνες, υπήρξε ανέκαθεν ανάμεσα στα ενδιαφέροντα του πολιτισμένου ανθρώπου. Είτε ψυχαγωγώντας και εξάπτοντας τη φαντασία, ιδίως όσο κανείς βυθίζεται μέσα στον χώρο και τον χρόνο, είτε ταξιδεύοντας στη μαγεία του αγνώστου και της μυθικής αρχαιότητας, η Αρχαιολογία από τα πρώτα της βήματα προσέφερε στους Έλληνες, σε εποχές δύσκολες, απτά και αδιάφευστα στοιχεία του ιστορικού τους παρελθόντος. Από τον Ρήγα μέχρι τον Μαιριγιάννη και από τον Κυριακό Πιττάκη έως τους μεγάλους δασκάλους και τους πρωτοπόρους αρχαιολόγους, το αίτημα της ελληνικότητας και της ανίχνευσης της στα υλικά κατάλοιπα του παρελθόντος υπήρξε πάντα επίκαιρο. Ήδη από την εποχή του Κοραή, η μόρφωση των υπόδουλων Ελλήνων και η επανασύνδεσή τους με το ένδοξο παρελθόν τους - μια σύνδεση η οποία στην ουσία ποτέ δεν διακόπηκε - θεωρήθηκε ως προϋπόθεση της ανεξαρτησίας και της πνευματικής προόδου.

Μέσα σε αυτές τις ιστορικές συνθήκες γεννήθηκε και μεγάλωσε η επιστήμη της Αρχαιολογίας αναλαμβάνοντας το δύσκολο έργο της ενδυνάμωσης της εθνικής ταυτότητας του ελληνικού λαού, δίνοντας του ένα ιδιαίτερο νόημα μέσα στην ιστορία. Ήταν η περίφημη «ηρωική εποχή της Αρχαιολογίας», εποχή, θα συμφωνήσουμε, επική, με «σπονδυλική στήλη και νεύρα», τότε που οι αρχαιολόγοι θεωρούσαν αφενός αδιανόητο να ασχολείσαι σοβαρά με την ελληνική προϊστορία χωρίς να γνωρίζεις Όμηρο και αφετέρου πως δεν είναι πάρεργο ή προαιρετική ενασχόληση η βαθειά γνώση της κλασικής γραμματικής. Βέβαια εκείνοι οι αρχαιολόγοι του 19ου αιώνα ίσως να μη είχαν, όπως συχνά διαβάζουμε, την τεχνική κατάρτιση και την ειδίκευση των μελλοντικών συναδέλφων τους, ή ακόμη να μη «πασπάλιζαν» το έργο τους με την «επιστημονική επικύρωση» των θετικών επιστημών, ωστόσο είχαν την αγάπη και το κουράγιο να δίνουν μολύβι στους Τούρκους για να σωθεί η Ακρόπολη ή «να κουβαλούν μάρμαρα στην πλάτη, και οι σφαίρες να πέφτουν...».

Στον 20ό αιώνα η ελληνική αρχαιολογία ενηλικιώθηκε, με όλα τα προβλήματα αλλά και τις χαρές που συνεπάγεται κάτι ανάλογο. Μεγάλος σταθμός του αιώνα, η αποκρυπτογράφηση της Γραμμικής Β γραφής. Η μεγάλη ανακάλυψη, τον περασμένο αιώνα, των αναιτόρων της Κνωσού από τον Έβανς, έφερε στο φως δεκάδες πήλινες πινακίδες χαραγμένες με δύο πρώιμες

**Ο ναός του Ποσειδώνα
στο Σούνιο (φωτ. Δ.Ν.Γ.).**

μορφές γραφής, οι οποίες συμβατικά ονομάστηκαν από τον Έβανς Γραμμική Α γραφή (Μινωική) και Γραμμική Β γραφή (Μυκηναϊκή). Η αποκρυπτογράφηση τους απασχόλησε για πολύ καιρό τους απανταχού επιγραφολόγους, χωρίς όμως επιτυχία, έως ότου το 1953 οι Βρετανοί Βέντρις και Τσάντγουικ κατόρθωσαν να διαβάσουν τα «περίεργα» αυτά σύλλαβογράμματα, αποδίδοντάς τους αξίες από την αρχαία ελληνική γραφή, αποδεικνύοντας περίτρανα με αυτόν τον τρόπο την ελληνικότητα των Μυκηναίων. Ήταν πλέον γεγονός: η Γραμμική Β γραφή ήταν η πρώτη ελληνική, άρα και ευρωπαϊκή, γραφή, με ένα παρελθόν 3.500 ετών!

Ήδη από τον 19ο αιώνα είχαν ιδρυθεί στη χώρα μας τέσσερις μεγάλες Αρχαιολογικές Σχολές Ξένων κρατών, η Γαλλική (1846), το Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο (1874), η Αμερικανική (1881) και η Αγγλική (1886). Σε αυτές προστέθηκαν κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα άλλες έντεκα αρχαιολογικές σχολές, ενώ μόλις το 2001 εγκαινιάστηκε και το Ιρλανδικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο. Οι Σχολές διενεργούν μέχρι σήμερα πληθός ανασκαφών και επιφανειακών ερευνών σε όλη την Ελλάδα, προωθώντας παράλληλα την ενασχόληση ξένων αρχαιολόγων με την «ελληνική αρχαιολογία». Η μεγάλη καινοτομία, όμως, των τελευταίων δεκαετιών του αιώνα που πέρασε ήταν η πληθώρα των σωστικών ανασκαφών ενόψει των μεγάλων δημοσίων έργων, τα αποτελέσματα των οποίων εμπλούτισαν τις γνώσεις μας για την καθημερινή ζωή των πόλεων στη διαχρονική τους ιστορία (μόνο η κατασκευή του μητροπολιτικού σιδηροδρόμου στην Αττική χρηματοδότησε ανασκαφές έκτασης 69.000 τ. μ., που αποκάλυψαν υλικό από όλες τις εποχές, από τη Νεολιθική έως και τη σύγχρονη). Στις ανασκαυτικές περιλαμβάνονται δημόσια λουτρά, εργαστήρια επεξεργασίας μετάλλων, υδραγωγεία και στέγες, αρχαίοι δρόμοι και τείχη, αποχετευτικά έργα, νεκροταφεία και διάσπαρτοι τάφοι. Βέβαια - επειδή κάθε νόμισμα έχει δύο όψεις - τις νέες γνώσεις συνόδευσαν και αναπόφευκτες καταστροφές, κυρίως λόγω του χρονοδιαγράμματος που είχε ορισθεί για την αποπεράτωση του έργου, γεγονός το οποίο προκάλεσε αντιδράσεις από ιδιωτικούς φορείς αλλά και από μεμονωμένους αρχαιολόγους και πολίτες. Εξάλλου, έργα που βρίσκονται τώρα σε εξέλιξη ενόψει των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004, όπως η ανέγερση του Νέου Μουσείου Ακροπόλεως στην περιοχή του Μαρτυριάννη, η ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων και η κατασκευή του κωπηλατοδρομίου στον αρχαιολογικό χώρο του Μαραθώνα, εξακολουθούν να προκαλούν έριδες μεταξύ των αρχαιολόγων.

Τα αρχαιολογικά εκπαιδευτικά προγράμματα των τελευταίων δύο δεκαετιών, τόσο του Υπουρ-

γείου Πολιτισμού (σε έναν θεσμό που οραματίστηκε και θέσπισε η Μελίνα Μερκούρη - γι' αυτό πήρε το όνομά της), όσο και άλλων φορέων (όλων σχεδόν των ιδιωτικών Μουσείων και Ιδρυμάτων - Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Μουσείο Μπενάκη, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού κ.ά.), απευθύνονται μέσω των εκπαιδευτικών σε παιδιά όλων των ηλικιών και αποσκοπούν στην εξοικείωσή τους με το παρελθόν, μέσα από επισκέψεις σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους, προκειμένου η γενιά του αύριο να αγαπήσει και να προστατεύσει την πολιτιστική της κληρονομιά, αφού όπως είπε ο αιμίμηστος Μανώλης Ανδρόνικος «...πώς θα φτιάξεις μια καλύτερη ζωή χωρίς αγάπη για τα πράγματα που σε περιτριγυρίζουν, χωρίς ενδιαφέρον για την κληρονομιά των ανθρώπων που έζησαν στα ίδια χώματα πριν από σένα». Εξάλλου, η χρήση της τεχνολογίας στην υπηρεσία της Αρχαιολογίας με τη δημιουργία διαδικτυακών κόμβων (του Υπουργείου Πολιτισμού και άλλων φορέων), όπου παρουσιάζονται όλα τα μουσεία, οι αρχαιολογικοί χώροι και τα μνημεία της Ελλάδας, με τη βοήθεια ψηφιακών τρισδιάστατων αναπαραστάσεων, και τις εφαρμογές εικονικής πραγματικότητας, έχει συμβάλει στην επιθυμητή από χρόνια ελαΐνευση της Αρχαιολογίας, προσφέροντας τη δυνατότητα στο ευρύ κοινό να γνωρίσει τους αρχαιολογικούς θησαυρούς της χώρας μας.

Στους αρχαιολόγους, τους αρχαιοφύλακες, τους συντηρητές, τους εργάτες των ανασκαφών και όλους εκείνους που αγωνίζονται με φιλότιμο και αίσθημα ευθύνης για την ανάδειξη και την προστασία του αρχαιολογικού μας πλούτου, μέσα από αντίξοες συνθήκες, αφιερώνουμε τον τόμο αυτό, αποτιώντας ελάχιστο φόρο τιμής, με την προβολή του μεγάλου αυτού έργου που επιτελείται στο ευρύ κοινό, μέσα από τα κείμενα των ίδιων των πρωταγωνιστών.

Με το βιβλίο «Η Αρχαιολογία στην Ελλάδα» - χωρίς να παραβλέπουμε την Κύπρο - θελήσαμε να δώσουμε τον λόγο στους ίδιους τους αρχαιολόγους, να μιλήσουν στους αναγνώστες για τους δασγάλους τους και για το επιστημονικό τους έργο. Εγχείρημα βέβαια μεγαλεπήβολο που δεν μπορεί παρά να είναι ελλειμματικό, δεδομένου ότι είναι αδύνατο να κλειστούν σε λίγες σελίδες τα θαυμαστά έργα ανθρώπων ψυχομένων που δούλεψαν ακάματα και με ένα πάθος σχεδόν ερωτικό για να δαμάσουν τα «αρχαιολογικά γεννήματα» που βγαίνουν με μητρική αγάπη από την ιερή ελληνική γη.

Δημήτριος Ν. Γαρουφαλής
Αρχαιολόγος, Δ/ντής Σύνταξης

Δρ Ελένη Κωνσταντινίδη-Συβρίδη
Αρχαιολόγος

Νεολιθική Θεσσαλία

Κύπελλο από τη
Τζάνη Μαγούλα
Καρδίτσας, περ.
5800-5300 π.Χ.
(Μουσείο Βόλου).

Δημήτριος Ν. Γαρουφαλής
Αρχαιολόγος

Η ανάπτυξη του νεολιθικού τρόπου ζωής στη Θεσσαλία εντάσσεται στην ευρύτερη γεωγραφική ενότητα της χερσονήσου του Αίμου (Βαλκανική) και της Ανατολής. Κύρια γνωρίσματα του νέου τρόπου ζωής είναι οι μόνιμοι οικισμοί, η ενασχόληση με τη γεωργοκτηνοτροφία (χωρίς ωστόσο εγκατάλειψη της τροφοσυλλογής, της αλιείας και του κυνηγιού), η κεραμική και η κατασκευή εργαλείων, λίθινων ή οστέινων. Η νεολιθική κοινωνία της Θεσσαλίας φαίνεται πως ήταν, όπως και στις όμορες περιοχές, μια κοινωνία μεικτής οικονομίας, στην οποία οι παραγωγικές σχέσεις και δυνάμεις περιερχόνταν στο σύνολο της κοινότητας και όχι σε μεμονωμένες ομάδες. Γενικά όμως είναι δύσκολο να εξακριβωθεί ανασταφικά εάν υπήρχαν ιδιοκτησίες. Αντίθετα μοιάζει περισσότερο πιθανή η ύπαρξη κοινόχρηστων εκτάσεων, στις οποίες είχαν αναλογική συμμετοχή οι "οικογένειες" ενός οικισμού.

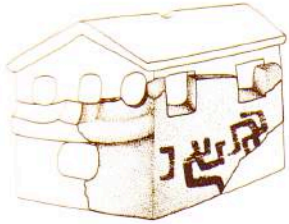
Αν και οι υπαίθριοι οικισμοί των γεωργοκτηνοτρόφων ήταν ο κανόνας στην Ελλάδα ήδη από

την Αρχαιότερη Νεολιθική Εποχή (6500-5800 π.Χ.), εντούτοις δεν λείπουν τα παραδείγματα - αν και λίγα - της πρώιμης ανθρώπινης εγκατάστασης στο εσωτερικό σπηλαίων. Στη Θεσσαλία, το μοναδικό έως τώρα παράδειγμα κατοίκησης σε σπήλαιο είναι το σπήλαιο της Θεόπετρας Τρικάλων, στο οποίο η ανασταφική έρευνα βεβαίωσε αδιάκοπη ανθρώπινη παρουσία από την Παλαιολιθική (Μέση Παλαιολιθική = 43.000 χρόνια πριν από σήμερα) έως το τέλος της Νεολιθικής Εποχής. Παρόλ' αυτά, ο νεολιθικός άνθρωπος δεν ήταν ένας «άνθρωπος των σπηλαίων». Αντίθετος, κτίζει οικήματα, στην αρχή (Ανότερη Νεολιθική) πασσαλόπηκτες καλύβες και στη συνέχεια (Μέση Νεολιθική) κανονικά σπίτια, εν μέρει λίθινα, στα οποία κατοικούσε οργανώνοντας μικρούς αλλά δραστήριους οικισμούς. Το σύνολο των προϊστορικών οικισμών ήταν υπαίθριοι, και στην μεν ανατολική Θεσσαλία αναπτύσσονταν προτίστως πάνω σε χα-

Σέσλιο. Αναπαράσταση από τον Μ. Λουζιανό για το "Corpus", 2002 (βασισμένη στη σχεδιαστική αναπαράσταση του Μ. Κορρέ, Δ. Θεοχάρης, Νεολιθικός Πολιτισμός, εντ. 43).

**Αποκατάσταση
ομοιώματος οικίας
από τη Νίζαια
Λάρισας
(σχ. Χ. Σαμαρά).**

**Διμήνη. Αναπαράσταση από
τον Μ. Λουκιανό
για το "Corpus" 2002
(βασισμένη στη σχεδιαστική
αναπαράσταση
του Μ. Κορρέ,
Δ. Θεοχάρης, Νεολιθικός
Πολιτισμός, εκτ. 94).**

μηλούς λόφους (μαρούλες), ενώ αντίθετα στην κεντρική και δυτική Θεσσαλία προτιμούνταν περισσότερο οι επίπεδες θέσεις. Φαίνεται εύλογο να ειχάζει κανείς ότι θα υπήρχαν και παραλίμνιοι οικισμοί (όπως, πιθανώς, στην αποξηραμένη λίμνη Κάρφλα). Περιοχές κοντά σε πηγές, κατά μήκος των όχθων του Πηνειού και σε κοιλάδες μικρότερων ποταμών, παραλιακές και παραλίμνιες, προσέλκυσαν αρκετά πρόωγα την ανθρώπινη εγκατάσταση στη Θεσσαλία.

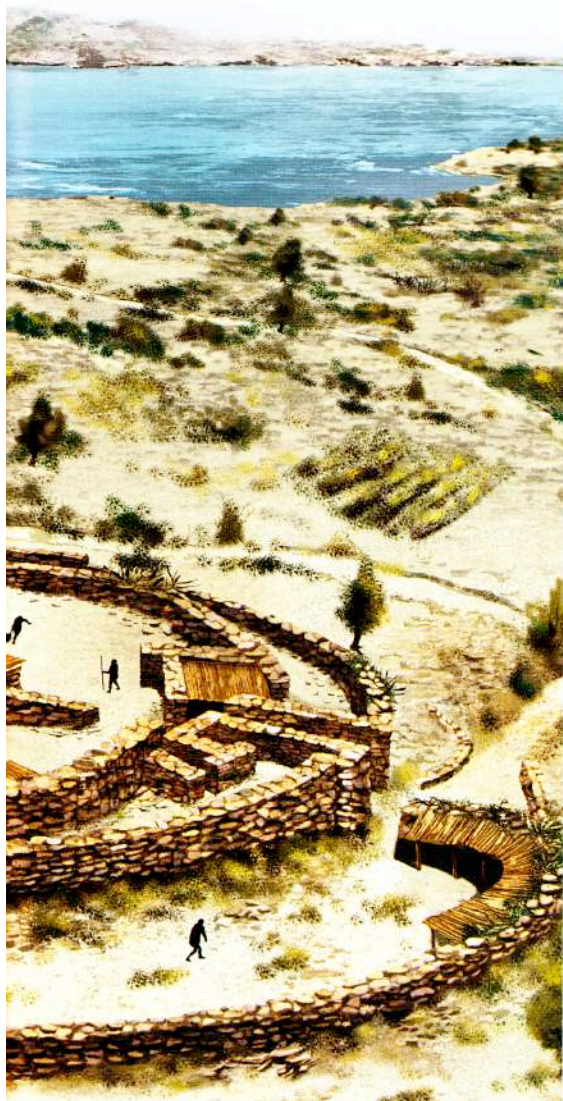
Στη τελευταία φάση της Νεολιθικής (Νεότερη Νεολιθική = 5300-4500 π.Χ.) άρχισαν να αυξάνονται, εν συγκρίσει με το παρελθόν, οι οικισμοί που ιδρύονταν σε πεδινές εκτάσεις. Ανάλογα με τα υλικά που είχε στη διάθεσή του ο κάτοικος της νεολιθικής Θεσσαλίας έχτιζε οικίες (μονόχωρα τετράπλευρα οικήματα) είτε με λιθόκτιστα θεμέλια είτε πασσαλόπηκτες είτε πλινθόκτιστες. Στον Προδόρομο (II) και στο Αχιλλείο (III) τεκμηριώθηκε ανασταφικά η ύπαρξη πασσαλόπηκτων οικιών με ξύλινες δίκοιχτες στέγες (από κλαδιά και κορμούς δένδρων), τις οποίες πιθανότατα υποβάσταζαν ξύ-

λινα εσωτερικά στηρίγματα. Υπήρχαν βέβαια και σπίτια με λίθινα θεμέλια και με ανωδομή από ξύλο και πηλό (Αχιλλείο II = 6300 π.Χ. περίπου). Άλλες πάλι οικίες, όπως αυτές στην Οτζάκι, ήταν κτισμένες ανά δύο και χωρίζονταν με στενούς δρόμους ενώ ήταν κατασκευασμένες από πλινθόκτιστους τοίχους, που εδράζοντο απευθείας στο έδαφος χωρίς λίθινη υποδομή. Οι νεολιθικές οικίες του Αχιλλείου (φάση II και IIIβ) διέθεταν, άλλοτε στο εσωτερικό τους και άλλοτε σε ανοικτούς χώρους, εστίες και φούρνους. Η ανασφάλιση στο Τσαγγλί και στην Οτζάκι Μαρούλα οικιών της Μέσης Νεολιθικής με εσωτερικές παραστάδες, οι οποίες προεξέχον από τους τοίχους ανά δύο και που ίσως στήριζαν έναν εν εσοχή όροφο, οδήγησε τους ανασταφείς να υποθέσουν την ύπαρξη ενός ιδιαίτερου τύπου σπιτιού, γνωστού ως "σπιτιού του Τσαγγλιού". Σημαντικές πληροφορίες για τα σπίτια της περιόδου αυτής, όπως λ.χ. ότι είχαν δίκοιχτες στέγες με οπαιό, αντλούνται και από πηλίνα μικρογραφικά ομοιώματα σπιτιών (Νίζαια Λάρισας, Κρανών, Μυρρίνη Καρδίτσας, Στεφανοβίτειο).

Από την εποχή του Χρ. Τσουντά έως και σήμερα, δύο είναι οι προϊστορικοί οικισμοί που δεσπόζουν στον χώρο της Θεσσαλίας: το Σέσγλο [1903-1906] και το Διμήνι [1901-1903]. Η σημασία των δύο οικισμών-ακροπόλεων, που θεωρούνται ως "το θεμέλιο της Θεσσαλικής προϊστορίας", ήταν επόμενο να προσελκύσει το επιστημονικό ενδιαφέρον νεότερων ερευνητών (του Δ. Θεοχάρη στο Σέσγλο [1956-1977] και του Γ. Χουρμουζιάδη στο Διμήνι [1974-1976]), σε μια προσπάθεια να συστηματοποιηθούν τα αρχαιολογικά δεδομένα, ούτως ώστε αφενός να δοθούν απαντήσεις σχετικά με την προέλευση του νεολιθικού τρόπου ζωής στον ελληνικό χώρο και αφετέρου να καταστεί εναρμόστηρη η δράση του νεολιθικού ανθρώπου, να γίνει περισσότερο κατανοητή και ερμηνεύσιμη η χωροταξική (ενδοκοινωνική και διακοινωνική) ανάπτυξη των οικισμών και να διαπιστωθούν οι σχέσεις - ετοιμότητας και ο βαθμός συνεξέλιξης - της κοινωνικής και της οικονομικής τους οργάνωσης. Οι δύο οικισμοί, με τη σύνθετη χωροταξική τους ανάπτυξη και το πλήθος των πληροφοριών που παρέχουν, θέτουν

Χρήστος Τσουντάς

(1857-1934)

Καθηγητής Πανεπιστημίων και Ακαδημαϊκός, υπήρξε ο θεμελιωτής της ελληνικής προϊστορικής αρχαιολογίας. Σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών και μεταπτυχαιεύθηκε στη Γερμανία. Διορίσθηκε Εφορος Αρχαιοτήτων της Αρχαιολογικής Εταιρείας (1882) και της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας (1883-1904). Χρημάτισε Καθηγητής Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (1904-1924) (με μαθητές μεταξύ άλλων τους Χρήστο και Σέμη Καρούζου, Σπυρίδωνα Μαρινάτο, Ιωάννη Παπαδημητρίου, Γεώργιο Μυλιονά) και στο νεοσύστατο τότε Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (1926-7). Υπήρξε ένα από τα ιδρυτικά μέλη (1926) της Ακαδημίας Αθηνών και διετέλεσε σύμβουλος (1896-1909, 1918-20) και Γραμματέας (1909-11) της Αρχαιολογικής Εταιρείας. Με τις πρώτες κιόλας εργασίες του σχετικά με πρόσφατα τότε ευρήματα της αθηναϊκής Ακρόπολης και άλλων μνημείων, επιβλήθηκε στους διεθνείς αρχαιολογικούς κύκλους. Υπήρξε ο μεγάλος και συστηματικός ανασκαφέας της Αρχαιολογικής Εταιρείας. Εργασίες του ερευνητικό - ανασκαφικό του έργο το 1884, εποπτεύοντας την αρχαιολογική έρευνα στη Σαλαμίνα. Το 1886 του ανατέθηκε η έρευνα των Μυκηνών. Οι έρευνες διήρκεσαν έως το 1910 και αποκαλύφθηκαν λείψανα του ανακτόρου, οικήματα, δρόμοι, υδραγωγεία, το εκτεταμένο νεκροταφείο κ.ά. Ακολούθησαν πολυάριθμες επιμέρους δημοσιεύσεις του Τσουντά για τις Μυκήνες αλλά και το συνθετικό σύγγραμμα του 1893 «Μυκήναι και Μυκηναϊός Πολιτισμός», με το οποίο έδωσε πρώτος τη γενική εικόνα του Μυκηναϊκού πολιτισμού. Παράλληλα, ανέσκαψε στην Τανάγρα (1887), στη Λακωνία (1889, 1891), όπου στον θολωτό τάφο του Βαφειού ανακάλυψε, το 1889, τα δύο περίφημα χρυσά κύπελλα που σήμερα εκτίθενται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Επίσης, προχώρησε στη μελέτη (1894-98) του άγνωστου τότε Κυκλαδικού πολιτισμού. Πρώτος διέκρινε τη διαφορετικότητα στον χαρακτήρα του Κυκλαδικού από τους άλλους πολιτισμούς του Αιγαίου (Κυκλαδικά, Αρχαιολογική Εφημερίς 1898, 1899). Από το 1899 έως το 1903 το ενδιαφέρον του εστιάσθηκε στην έρευνα του αρχαίου Θεσσαλικού πολιτισμού. Το 1901 ξεκίνησε η ανασκαφή του στο Σέσγλο, η οποία ολοκληρώθηκε το 1902. Το 1903 συνέχισε και συμπλήρωσε την έρευνα του Βαλέριου Στάη στη νεολιθική ακρόπολη του Διμηνίου. Οι μελέτες του επιστεγάζθηκαν στο θανάσιο έργο του «Αι προϊστορικοί ακροπόλεις του Διμηνίου και του Σέσγλου», το 1908. Ο Τσουντάς ασχολήθηκε και με την κλασική αρχαιολογία με μελέτες για την αττική αγγειογραφία, τα ειδώλια της Τανάγρας, τις επιγραφές της αθηναϊκής Ακρόπολης της Ερέρειας κ.ά. Συμπλήρωσε το μορφωτικό του έργο με τη δημοσίευση της Ιστορίας της Αρχαίας Ελληνικής Τέχνης (1928).

ένα πλήθος ερωτημάτων, προαλώνοντας τους επιστήμονες για τη σύνθεση και διατύπωση θεωρητικών μοντέλων, ικανών να βοηθήσουν στην ανασύνθεση όλων των εκφάνσεων της νεολιθικής κοινωνίας. Η περίπτωση τόσο του Σέσγλου όσο και του Διμηνίου αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα επιτυχημένης ίδρυσης οικισμού, όπως προκύπτει ιδιαίτερα από τη μακρά διάρκεια ζωής των δύο νεολιθικών "ακροπόλεων", ενώ επιπρόσθετα μας πληροφορούν για τα κριτήρια επίλογής των θέσεων

Αχιλλείο, φάση II. Αναπαράσταση νεολιθικού σπιτιού, εστίας και φούρνου (Γ. Παπαθανασόπουλος (εκδ.) Νεολιθικός πολιτισμός στην Ελλάδα, Αθήνα 1996, εικ. 15).

αυτών. Πρόκειται για γηλόφους, με επαρκή απορροή-στράγγιση των ομβρίων υδάτων και με δυνατότητα ευκόλης πρόσβασης σε ποικίλα περιβάλλοντα.

Η ανθρώπινη εγκατάσταση στο Σέσζλο ξεκινά την 7η και διαρκεί έως τη 2η χιλιετία π.Χ. Η εποχή της ακμής όμως του οικισμού χρονολογείται στη Μέση Νεολιθική Εποχή, δηλαδή κατά το 5800-5300 π.Χ. ("πολιτισμός του Σέσζλου"), με πληθυσμό μερικές εκατοντάδες κατοίκους, περίοδο κατά την οποία ο οικισμός (Σέσζλο Α) επεκτείνεται στην πλαγιά δυτικά του λόφου (Σέσζλο Β). Ο οικισμός στον λόφο (Σέσζλο Α = "ακρόπολη") αναπτύσσεται μέσω ενός συστήματος "περιβόλων", που σήμερα θεωρούνται περισσότερο ως αναλημματικοί τοίχοι και δευτερευόντως ως οχυρωματικοί περιβόλοι. Ο Θεοχάρης [1981], αν και υποστήριξε πως οι περιβόλοι του Σέσζλου "δεν είναι άξιοι του ονόματος, αφού το πάχος τους σπάνια φθάνει ή ξεπερνά το ένα μέτρο", παραδέχθηκε όμως πως ακόμη κι αν τους θεωρήσουμε ως αναλημματα, η ύπαρξή τους δηλώνει "κάποια πρόνοια ή προφύλαξη". Αντίθετα ο οικισμός στην πλαγιά (Σέσζλο Β = "πόλη") είναι περισσότερο εξτεταμένος, χωρίς περιβόλους και χωρίς "μέγαρο". Το Σέσζλο (Α & Β) της Μέσης Νεολιθικής παρουσιάζει την εικόνα ενός νεολιθικού οικισμού συγκροτούμενου από σπίτια με λίθινη κρηπίδα και πλινθινή ανοδομή, τα οποία δεν ανήκουν σ' έναν τύπο (υπάρχουν σπίτια μονόχωρα, το δίχωρο "κεραμεικόν εργαστήριο" και το "μέγαρο") και αποτελούν, οικονομικά και κοινωνικά, ολοκληρωμένες μονάδες.

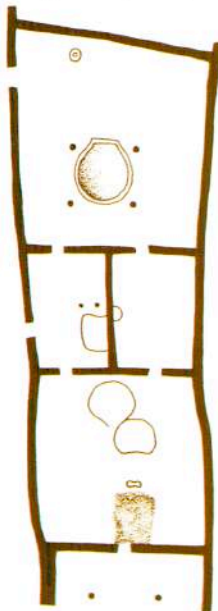
Η καταστροφή ορισμένων οικισμών από πυρκαϊά κατά το τέλος της Μέσης Νεολιθικής (ΜΝ) και η εγκατάλειψη Σέσζλου (ΜΝ ΙΙΙβ) για 500 χρόνια περίπου ήταν η αιτία για να υποστηριχθεί ότι ο "πολιτισμός του Σέσζλου" είχε βίαιο τέλος. Εντούτοις σε άλλους κατεστραμμένους οικισμούς (Τσαγγλιού και Πλατιάς Μαγούλας Ζάγκου) τα αρχαιολογικά δεδομένα δείχνουν μια ομαλή μετάβαση ή επαναστατοποίηση κατά τη Νεώτερη Νεολιθική Εποχή. Συνδυετικός κύκλος στην οικιστική εξέλιξη από τη Μέση στη Νεώτερη Νεολιθική περίοδο στη Θεσσαλία είναι ένα ιδιόμορφο κτήριο, το λεγόμενο "μέγαρο", που ανακαλύφθηκε κατά τη διάσκαση του Β' Παγκοσμίου Πολέμου στη Μαγούλα Βισβίτη. Χρονολογείται στην αρχή της Νεώτερης Νεολιθικής (5300-4800 π.Χ. = "προδμηναϊκές φάσεις") και θεωρείται προδρομικός τύπος των "μεγαρών" του Σέσζλου και του Διμηνίου. Κατά την περίοδο αυτή σημειώνεται σημαντική αύξηση του αριθμού των οικισμών, με μεγαλύτερη πυκνωση στις πεδινές περιοχές. Η εξέλιξη αυτή συνδέεται τόσο με την

εντατικοποίηση της καλλιέργειας της γης όσο και με την αύξηση του πληθυσμού.

Φαίνεται πως ο νεολιθικός άνθρωπος της Θεσσαλίας τηρούσε έθιμα, ανάλογα με τα σημερινά, όπως και ανάλογες πρακτικές κατά τη θεμελίωση του σπιτιού του, επιχειρώντας να διασφαλίσει την προσωπική του ευημερία μέσα από ένα "γερό" κτήριο. Η τάση πάντως του νεολιθικού ανθρώπου να "οριοθετήσει" τον χώρο της οικίας ή, ακόμη περισσότερο, και του οικισμού - όπου δρα ως πολυσύνθετη οντότητα - εκδηλώθηκε κατά τρόπο συγκεκριμένο με την ανέγερση λιθόκτιστων περιβόλων.

Η "ακρόπολη" του Διμηνίου ιδρύθηκε το πρώτο μισό της 5ης χιλιετίας π.Χ. (4800-4500 π.Χ.) και ήταν τότε ένας παραθαλάσσιος οικισμός με πληθυσμό 200 έως 300 κατοίκους. Σήμερα οι προσχώσεις και η άνοδος της στάθμης της θάλασσας έχουν μεταβάλει σε μεγάλο βαθμό το τοπίο, αποθώντας τη θάλασσα πολλά χιλιόμετρα μακριά. Τα οικήματα στο Διμήνι περιβάλλονται από κτιστούς περιβόλους που περιόριζαν την απρόσκλητη προσπέλαση στους χώρους του οικισμού. Στην κορυφή του οικισμού δεσπόζει ένα "μεγαροειδές" οικοδόμημα - παρόμοιο με εκείνο του Σέσζλου. Ο Καθ. Χουρμουζιάδης προβάλλοντας μια σειρά επιχειρημάτων σχετικά με το κτίσιμο (ύψος, τρόπο ανάπτυξης, χρησιμότητα, ηλικία) και τη λειτουργία των περιβόλων (απουσία συνθηκών ανασφάλειας και εχθρότητας μεταξύ των νεολιθικών οικισμών σε εποχή κατά την οποία υπήρχε μια "νεολιθική οικονομία με αταξική κοινωνική συγκρότηση") απέκλεισε τον αμυντικό χαρακτήρα των "περιβόλων", στους οποίους ανέγερσε μια προσπάθεια "ενδοκοινοτικής" χωροοργάνωσης, χωρίς μάλιστα να υποτάσσεται σε ένα γενικό προκαθορισμένο σχέδιο. Σύμφωνα λοιπόν με την άποψη αυτή, οι έξι ομόκεντροι και λιθόκτιστοι "περιβόλοι"- "μάντρες", διατεταγμένοι ανά ζεύγη, χρησίμευσαν ως συνηθισμένα αναλημματα με διττή λειτουργία: αφενός υποβοηθώντας τη σωστή ανάπτυξη της οικοδομικής (οικιστικής) δραστηριότητας και αφετέρου ρυθμίζοντας τους χώρους του οικισμού, οι οποίοι διαμορφώθηκαν σε τέσσερις βασικούς τομείς "οικονομικής δραστηριότητας". Εντούτοις, η πυκνή διάταξη του οικισμού στο Διμήνι βρίζεται σε απόλυτη συμβατότητα με τον μεσογειακό τρόπο ανάπτυξης των οικισμών, ακολουθώντας μια "πολεοδομική" αντίληψη η οποία πιθανότατα υπαγορεύεται και από αμυντικούς σκοπούς. Μάλιστα, σύμφωνα με άλλη άποψη (Ι. Ασλάνης) "μεγάλα τεχνολογικά άλματα, κοινωνικές μεταβολές, αλλά και περιβαλλοντικά και κλιματικά προβλήματα προκάλεσαν ένα αίσθημα ανασφάλειας στους κατοίκους του Διμηνίου". Η ύπαρξη εξάλλου οχυρώσεων στους προϊστορικούς οικισμούς της Μικράς Ασίας ήδη από το τέλος της 6ης χιλιετίας π.Χ. αποτελεί μια

Κάτοψη του νεολιθικού "μεγαρόν" στη Μαγούλα Βισβίτη (Γ. Παπαθανασόπουλος (εκδ.) Νεολιθικός πολιτισμός στην Ελλάδα, Αθήνα 1996, εικ. 18).

σοβαρή μαρτυρία ενός κλίματος ανασφάλειας στην περιοχή. Επιπλέον η ανεύρεση τάφων - πλάτους 4-6 μέτρων και βάθους 1,50-3,50 μέτρων - και σε άλλους οικισμούς (Οτζάκι, Αργίσινα και Αράπη Μαρούλα), σύγχρονους με το κλασικό Διμήνι, δεν ερμηνεύεται επαρκώς ως απλή περιχαράκωση ενός οικισμού, αν λάβει μάλιστα κανείς υπόψη το έργο που απαιτήθηκε για την εκτέλεση τέτοιων μεγάλων κατασκευών. Το ίδιο ισχύει και για την ανέγερση των λίθινων περιβόλων σε Σέσκλιο και Διμήνι.

Λαμπρά δημιουργήματα του πολιτισμού του "κλασικού Διμηνίου" είναι τα αγγεία με γραπτή και εγχάρακτη διακόσμηση, με θέματα συχνά εμπνευσμένα από την υφαντική και την καλαθοπλεκτική, μαρτυρώντας την ύπαρξη εξειδικευμένων κεραμικών εργαστηρίων. Την περίοδο αυτή έχει διαπιστωθεί ανασκαφικά (Μαρούλα Ζάρκου και Σουφλί Μαρούλα) η εκτός των οικισμών δημιουργία οργανωμένων νεκροταφείων στη Θεσσαλία. Οι ανταλλαγές αγαθών και οι εμπορικές σχέσεις ανάμεσα στους νεολιθικούς οικισμούς της Θεσσαλίας και άλλων περιοχών, που πολλές φορές απείχαν εκατοντάδες χιλιόμετρα, χρονολογείται ήδη από την Ανώτερη Νεολιθική Εποχή. Η ανεύρεση λ.χ. εργαλείων από οψιανό της Μήλου μαρτυρεί τις σχέσεις των νεολιθικών κατοίκων πολύ απομακρυσμένων οικισμών, αλλά επιπλέον αποτελεί ένα ισχυρό τεκμήριο για γνώσεις ναυσιπλοΐας σε εποχές εξαιρετικά πρόωμες. Η μεγάλη διάδοση (Βαλκανική και Εγγύς Ανατολής) της μαύρης στυλπνης κεραμικής (ρυθμός Λάρισας) κατά την αρχή της Νεώτερης Νεολιθικής υποδηλώνει επαφές και σχέσεις της Θεσσαλίας με περιοχές πολύ απομακρυσμένες. Προς το τέλος της Νεολιθικής Εποχής (Χαλκολιθική ή «φάση Ραχμάνι» = 4500-3200 π.Χ.) οι ανταλλαγές ανάμεσα στους οικισμούς πολλαπλασιάζονται. Ο παραθαλάσσιος οικισμός Πεινάκια, σε μικρή απόσταση από το Διμήνι, ανέπτυξε έντονες σχέσεις με άλλες περιοχές προς βορρά (ανατολική Μακεδονία) και νότο, εγκαινιάζοντας την Εποχή του Χαλκού που ακολουθεί. Μέσα σε όλο αυτό το πλέγμα των εξωτερικών σχέσεων και των επαφών των οικισμών της Χαλκολιθικής εντάσσεται η ολοένα αυξανόμενη χρήση των μετάλλων, για κοσμήματα κυρίως ή εργαλεία, αν και ακόμη υπερτερούν τα λίθινα και τα οστέινα (η σπανιότητα ωστόσο ανεύρεσης μετάλλινων αντικειμένων μπορεί να εξηγείται από το ότι ελκρόκειτο για πολύτιμα αντικείμενα). Στον τομέα της τέχνης (αρχαιογραφία και ειδωλοπλαστική) κύριο γνώρισμα της εποχής είναι η τάση αφαίρεσης και σχηματοποίησης, με αντιπροσωπευτικά δείγματα τα αζρόλιθα ειδώλια του Ραχμάνιου. Η νέα αυτή τάση ερμηνεύεται σαν μια προσπάθεια του ανθρώπου να δώσει έμφαση όχι τόσο στη μορφή όσο στο ιδεολογικό περιεχόμενο του έργου του.

Δημήτριος Ρ. Θεοχάρης

(1919-1977)

Ο Δ. Θεοχάρης υπηρέτησε στην Αρχαιολογική Υπηρεσία επί 24 χρόνια, πρώτα ως Επιμελητής Αρχαιοτήτων Αττικής, Ευβοίας και Θεσσαλίας, και αργότερα (1961-1973) ως Εφορος Αρχαιοτήτων Θεσσαλίας. Το 1973 εξελέγη καθηγητής της Ιστορίας της Τέχνης στην Πολυτεχνική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και το 1975 τακτικός καθηγητής Προϊστορικής Αρχαιολογίας στη Φιλοσοφική Σχολή του ίδιου Πανεπιστημίου. Η ερμηνευτική δεινότητα και το αρχαιολογικό έργο του Θεοχάρη είναι τέτοιου μεγέθους ώστε δικαιωματικά χαρακτηρίζεται «πρωτοπόρος». Την εργασία του χαρακτηρίζει επιστημονική μεθοδικότητα και ένα άσβεστο πάθος, φλογερο και τρυφερό συγχρόνως, γι' αυτό και ελέγθη ότι ο Θεοχάρης ήταν ένας κατεξοχήν «ερωτικός αρχαιολόγος». Ερευνούσε την ελληνική προϊστορία «με όλη του την ψυχή» και όχι μόνο με τον νου του. Η ουσιαστική αρχαιολογική δράση του Θεοχάρη άρχισε με τις ανασκαφές του στο Σέσκλιο, με σκοπό την επανεξέταση των λειψάνων από την εποχή των ανασκαφών του Τσούντα. Από τις πρωτοπόρες απόψεις του εκείνη που ξεχωρίζει είναι για τον κίνδυνο που υπολάνθανε στη σύγκριση ως μοναδική μέθοδος ερμηνείας. Ο ίδιος πίστευε πολύ στην ιθαγένεια των πολιτισμών και στην παράλληλη πορεία εξέλιξης. Ο Θεοχάρης υπήρξε επίσης ένθερμος υποστηρικτής της ανάγκης για μια διεπιστημονική συνεργασία στην αρχαιολογική έρευνα για τη μελέτη του περιβάλλοντος, αφού θεωρούσε ότι η μελέτη μόνο των πολιτιστικών στοιχείων δεν είναι αρκετή για την αναπαρασταση των μεταβατικών βαθμίδων. Ωστόσο απασχόταν απόλυτα την απουσία του Τσαϊλντ (Childe) ότι ο πολιτισμός είναι δημιουργήματα του ανθρώπου και όχι του περιβάλλοντος. Ο Θεοχάρης με τη στερεή λογική του και την ευέλικτη στοχαστικότητα του δεν παραιτήθηκε στις νέες θεωρίες της εποχής του (Νέα Αρχαιολογία) αλλά κατάφερε να προχωρήσει σε μια θετική αξιοποίηση του απόψεων αυτών που διατύπωσαν σοβαροί θεωρητικοί ερευνητές (Childe, Clark, Braidwood). Σημαντικότερα έργα του είναι «Η Αυγή της Θεσσαλικής Προϊστορίας» (1967), «Νεολιθική Ελλάδα» (1973), «Demetrias I-III» (1973-19880), «Νεολιθικός Πολιτισμός» (1981) και πλήθος μελετών.

Βιβλιογραφία

1. Α. Αθβανιτόπουλος (1910, 1911, 1912), *Πρακτικά Αρχαιολογικής Εταιρείας*.
2. Ιωάννης Ασλάνης (2002), *Οι τελευταίες ημέρες του Διμηνίου*, *CORPUS 34*, σ. 45 κ.ε.
3. Κωνσταντίνος Γαλλής (1996), *Ο Νεολιθικός Πολιτισμός στην Ελλάδα*, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Αθήνα.
4. Δημήτριος Θεοχάρης (1981), *Νεολιθικός Πολιτισμός*, ΜΙΕΤ, Αθήνα.
5. Κ. Κωτσάκης (1996), *Ο Νεολιθικός Πολιτισμός στην Ελλάδα*, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Αθήνα.
6. Γεώργιος Μελόνος (1928, ανατύπ. 1975), *Η Νεολιθική Εποχή εν Ελλάδι*, Βιβλιοθήκη της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας.
7. R. Treuil, P. Darceque, J.-Cl. Poursat, G. Touchais (1996), *Οι Πολιτισμοί του Αιγαίου*, Εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα.
8. Χρήστος Τσούντας (1908), *Αι προϊστορικοί αζρόλιθες Διμηνίου και Σέσκλιου*, Βιβλιοθήκη της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας.
9. Γεώργιος Χονημονζιάδης (1993), *Νεολιθικό Διμήνι*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη.
10. Γεώργιος Χονημονζιάδης (1994), *Τα Νεολιθικά Ειδώλια*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη.
11. Emily Vermeule (1983), *Ελλάς, Εποχή του Χαλκού*, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα.